

ОРДЕНОВ Сергій

*кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії
Факультету лінгвістики та соціальних комунікацій Національного
авіаційного університету, м. Київ*

ПРАВА ЛЮДИНИ У СУЧАСНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У сучасному політичному дискурсі пріоритет прав людини в системі суспільних відносин став визначальною характеристикою ліберально-правової держави. Сформований у період Модерну в західному суспільстві універсалістський правовий дискурс став визнаним у багатьох країнах світу, набувши згодом загальноцивілізаційного виміру. Відтоді апріорною нормою будь-якої цивілізованої форми політичної організації суспільства вважається правова держава, основні функції якої полягають у забезпеченні прав на життя, свободу і власність громадян.

Розробка концепції негативних прав і свобод першого покоління розпочалася у період Нового часу. В подальшому її продовжили у ХХ столітті Фрідріх фон Хайєк, Людвіг фон Мізес, Ісайя Берлін тощо. Оновлена концепція негативних свобод постала в основі сучасного неолібералізму, з позиції якого свобода розуміється як винятково економічна свобода, що реалізовується за принципом *laissez-faire*, тобто невтручання у сферу економічних відносин. Прибічники концепції невтручання вважають, що колективна сфера повинна обмежуватися сферою дії загальних цілей, а саме економічною доцільністю. Згідно з їхніми уявленнями, суспільство складає сукупність ізольованих індивідів, що переслідують свої вузькоутилітарні інтереси. Найголовнішим за цих умов є невтручання держави в економічну діяльність індивідів, яких оголошено економічно-самостійними суб'єктами. Вважається, що тільки в такий спосіб можливо говорити про наявність економічної свободи. Водночас, цей момент указує на те, що негативна свобода не належить до людського світу, а стосується суто економічних суб'єктів (*Homo economicus*), тобто господарюючих осіб – підприємців, підприємств та організацій, активність яких спрямована на реалізацію власних економічних інтересів. У сучасному світі саме вони є свободними у своїй діяльності.

Натомість свобода особистості у гуманістичному і соціально-позитивному розуміннях відкидається.

Друге покоління прав людини виникає у результаті найгострішої боротьби народів за поліпшення свого економічного становища, що відбувалася у капіталістичних країнах у ХІХ-ХХ ст. У такий спосіб у суспільстві затверджується ідея соціальної справедливості, яка полягає у тому, що держава покликана сприяти забезпеченню гідного існування громадян за умов ринкової економіки. Друге покоління прав людини складають позитивні права, що покликані поглибити особисті (громадянські) права і забезпечити розвиток соціально-економічних та культурних прав людини (право на працю, відпочинок, соціальне забезпечення, медичну допомогу тощо). Як зазначають С. Головка та Д. Бондаренко, «виокремлення прав другого покоління спричинило переосмислення концепції «негативної» свободи. В основі цих змін лежало «позитивне» розуміння свободи як реальної можливості здійснення своєї волі нарівні з іншими людьми» [1. с. 23]. Незважаючи на позитивний характер прав другого покоління, вони мають більш відносний характер, адже їхнє забезпечення залежить від соціально-економічних можливостей держави, а головне – від укладу, тобто прийнятої в суспільстві дієвої форми колективного буття. Між правами першого і другого поколінь існують певні неузгодженості, пов'язані зокрема з їхньою позитивною і негативною формою вираження.

Становлення комплексу прав людини третього покоління відбулося у другій половині ХХ століття, а самі вони були пронизані ідеями консолідації країн світу для вирішення питань колективної безпеки і реалізації стратегічних планів щодо подолання глобальних проблем людства. Права цього покоління передбачають захист інтересів окремої людини, яка є залученою не лише у соціальну спільність окремої країни, а і у людську спільноту загалом. Незмінним при цьому залишається принцип першого покоління прав, а саме – права спільності не повинні обмежувати права окремого індивіда. Незважаючи на те, що участь у реалізації таких прав бере кожна окрема людина, цей процес є пов'язаним не з її особистим статусом, а з її становищем як члена соціуму. Особливістю цих прав є їхня колективність, адже вони засновані на

солідарності і можливості їхнього забезпечення лише спільними зусиллями. До прав людини третього покоління відносять такі загальнолюдські права, як: право на розвиток; загальну безпеку і мир; чисте і безпечне довкілля; участь у користуванні спільним культурним спадком людства; право на інформацію та на гуманітарну допомогу тощо. Більшість із цих прав є суто декларативними (особливо в межах капіталістичної системи виробництва), а їхнє забезпечення пов'язано з колективною відповідальністю, що фактично унеможлиблює їхню реалізацію в індивідуалізованому суспільстві. До того ж, сучасна «культура скасування» фактично нівелює можливість реального доступу до культурної спадщини та інформації.

Крім представлених вище поколінь прав людини, дослідники вирізняють ще четверте і навіть наступні покоління прав. Формування четвертого покоління прав людини пов'язують із науково-технічним розвитком людства, зокрема з розвитком інформаційно-комунікативних, біомедичних технологій та генетичних досліджень, що привело до виникнення цілої низки проблем морально-етичного характеру, таких як: клонування, трансплантація, евтаназія, а також етика штучного інтелекту. Це наклало відповідний відбиток на зміст самих прав, до яких дослідники відносять: право особи на індивідуальність та суверенність щодо держави; на зміну статті; на використання віртуальної реальності; одностатеві шлюби; незалежне життя за релігійними і моральними поглядами тощо; право на смерть (так звані соматичні права); право людини розпоряджатися своїм тілом; право на фізичну свободу; права пов'язані з клонуванням та іншими відкриттями в галузі біології; інформаційні права та технології; право на евтаназію та трансплантацію органів; право на використання віртуальної інформації; право на клонування; штучне запліднення; вільну від дитини сім'ю тощо [2, с. 23].

Більшість із приведених «прав» четвертого покоління ніколи не належали до сфери публічного та не були об'єктом регулювання (за винятком деяких суспільств, одностатевих шлюбів). У попередній роботі ми зазначали, що «врегулювання публічною сферою сфери приватної фактично позбавляє людей права жити повноцінним особистим життям. За цих умов, замість того, щоб приватно

займатися своїми справами, люди повинні виносити особисте на розсуд громадськості, а громадськість повинна на це реагувати у відповідний «толерантний» спосіб» [3, с. 60]. Викликає також занепокоєння те, що так звані права четвертого покоління втручаються у потаємні й інтимні сфери людської душі, вирішуючи питання життя і смерті, а також щодо зміни людської природи.

Незважаючи на існуючі суперечності змісту і форм розглянутих нами поколінь прав людини, всі вони є результатом об'єктивного загально-цивілізаційного розвитку людства та, водночас, – політичної взаємодії різних суспільств. У сучасний період багато держав світу не тільки підписали міжнародні угоди про захист прав людини, але також включили положення про їхній захист у свої національні доктрини розвитку. В такий спосіб принцип захисту прав людини став однією з імперативних норм забезпечення міжнародного права. Натомість, у своєму практичному вимірі категорія прав людини виявилася не настільки універсальною, щоб сприйматися як якийсь абсолютний спільний знаменник для усіх держав світу. Це пов'язано з різним соціокультурним та історичним досвідом народів і регіонів, специфічними вимірами релігії і традицій, що історично склалися в різних суспільствах світу. Також цьому не сприяє політика подвійних стандартів, що існує в сучасних міжнародних відносинах, коли права людини слугують інструментом маніпуляцій і тиску сильних, економічно розвинених держав на слабкіших. Як приклад можна навести реальні випадки масового порушення прав людини в контексті реалізації концепції «гуманітарна інтервенція» (Responsibility to Protect), згідно з якою демократичні держави не тільки мають право, а й зобов'язані для начебто захисту прав людини втручатися у справи інших держав, незважаючи на суверенітет останніх. Результатом такого «захисту прав людини» стають масові вбивства і знищення цілих регіонів і країн.

Список використаних джерел та літератури:

1. Головка С. Г., Бондаренко Д. Ю. Генеза прав і свобод людини як складових сучасної правової системи. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2013. 28. Том 3. С. 22-26.
2. Кохановський В. О. Систематизація прав людини на покоління у доктрині права і міжнародних документах та її вплив на сучасний

розвиток немайнових прав у цивільному праві України. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки. Том 34 (73). 2023. С. 20-27 DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2023.1/04>

3. Орденов С. С. Неоліберальне заперечення свободи і демократії. Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць. Вип. 1 (33). 2021. С. 58-64. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.33.15644>